

Slovenska tranzicija je bila liberalizacija, deregulacija, privatizacija in nič drugega. V zadnjem desetletju je dokončno obveljalo, da so – vsaj v Sloveniji – družba, država, skupnost samo ostaline komunizma in da ni nacionalnega interesa, ker je samo zasebni. Po dvajsetih letih tranzicije

- se domači zasebni kapital drži dobro samo še v obrti in drugem drobnem sektorju, kmalu pa bodo dali v odprodajo še državni kapital;
- se že nevarno majo najbolj nujne institucije pravne države, od pravosodja do policije, inšpekcij in drugih;
- prehajajo v vse večji nered že osrednji deli trga dela; vstopanje mladih v zaposlitev je samo še izjemoma pod kakršnim koli zakonskim nadzorom;
- so v velikem nazadovanju vsa najpomembnejša področja javnih storitev: izobraževanje, zdravstvo, pokojninsko in socialno varstvo;
- imamo izstopajoče nizko obdavčitev kapitala ter sistematično erozijo vplačevanja davkov in prispevkov v politično favoriziranih sektorjih, fiskalne bilance se vse težje zapirajo.

Po dvajsetih letih tranzicije je slovenska družba v naraščajočem razkroju.

* * * * *

Tranzicija je mlada, nezrela demokracija. Ni še normalnih političnih strank in ni delujoče javnosti. Staro avtoritarno oblast nadomestijo populist, izza njih pa korupcija in ideološki primitivizem. Uspešnost kapitalističnih družb, tako kot vseh drugih, določa kakovost njihove politične sfere; v tranziciji se zruši prav ta. Prehodi v demokracijo so vedno težki in neredko prav grozljivi.

V prihajajočem obdobju pa bodo počasi le stekla tudi nova, normalna, po-tranzicijska dogovarjanja in zbiranja. Ti procesi potrebujejo podporo in oprijemališča za orientacijo na področjih, na katerih se mora dokazovati politika, v danih razmerah predvsem na »ekonomski krizi«.

* * * * *

Pod okriljem ideološkega liberalizma, pri popolni odsotnosti državnih politik, ni tehnološkega napredka. Slovenske strukture znanja in zaposlovanja so še skoraj iste kot pred tridesetimi leti. Gospodarstvo temelji še vedno na slabo plačanem srednje kvalificiranem delu, v tranziciji pa je bila opravljena še njegova velika selitev iz vsaj srednje velikih podjetij v naš kaotični drobn sektor.

Te tehnološke strukture poganja še vedno arhaični vrednostni sistem delavnosti, marljivosti in discipline. Poklicni, socialni, miselni profil večinskega prebivalstva, in še bolj njegovih »elit«, je po sodobnih merilih že povsem anahronističen. Mali čudež je, da še ustvarjamo letno za 17.000 evrov produkta na prebivalca (toliko kot pred petimi leti; realno pa za skoraj desetino manj kot pred krizo).

* * * * *

Zgornje se očitno ne nanaša na vse odlične ljudi v gospodarstvu in drugje, ki še držijo vse skupaj pokonci. Govorimo o tem, da so v tako veliki manjšini. Govorimo o najvplivnejšem »slovenskem gospodarstvu«, z njegovimi zbornicami in združenji in njihovimi »zahtevami gospodarstva«.

Iz krize ne bomo prišli po merilih in po močeh tega gospodarstva. Cilje si je treba zastavljati izven okvirov obstoječega gospodarstva – zagotovo ne proti njemu, zagotovo pa mimo in nepovezano z interesi in zahtevami obstoječega. Vprašanje ne sme biti, »kaj potrebuje gospodarstvo«, temveč »kakšno bodoče, drugačno gospodarstvo potrebujemo«. Ta miselni preskok je pogoj, bistvo.

* * * * *

Veliki, osvobajajoči liberalni projekt, ki je poganjal Slovenijo skozi življenje zadnjih dveh generacij, se je izpel. Iz svojega starega produktivnega potenciala smo iztisnili z zgolj liberalnimi prijemi, v novih zasebnih podjetjih in v novem, dinamičnem drobnem sektorju še zadnje, kar se je dalo. Pomarančo smo iztisnili do konca. V zadnjih letih pred krizo je vzdrževalo pozitivno družbeno dinamiko samo še brezmejno zunanje zadolževanje in nekoč se je moralo končati tudi to.

Opiranje zgolj na zasebno pobudo in podjetnost, znotraj obstoječih okvirov znanja in ustvarjalnosti, je v današnji Sloveniji že povsem očiten nesmisel. Tisti načini razmišljanja, s katerimi smo se pred dvajsetimi leti vrnili v kapitalizem, nam dajejo zdaj samo še to nasilno neoliberalno nazadovanje – v tem žepku zaostalosti med nekaterimi najbogatejšimi predeli srednje Evrope!

* * * * *

V krizi – neizbežni končni krizi – obstoječe paradigme poslušamo lekcije o »konkurenčnosti«. Relativno na naše glavne partnerje so slovenski stroški dela in stroški javnih storitev (na zaposlenega) že zdaj izrazito konkurenčni. Zaostajamo v produktivnosti (na zaposlenega), zaradi nekonkurenčnosti menedžmentov, lastnikov in političnih elit. Pa vendar se iščejo rešitve vedno samo v stroških dela in stroških države! V resnici cilj sploh ni povečevanje konkurenčnosti.

Letos nas prepričujejo o nujnosti varčevanja in odrekovanja. Ampak slovenska stopnja varčevanja je že danes med višjimi v Evropi; pred krizo je bila skoraj najvišja in dopolnjena še z velikanskim izposojenim tujim varčevanjem, pa s kakšnimi rezultati? Pred krizo so bili profiti ogromni in prav tako investicije, s kakšnimi rezultati? Naš problem ni varčevanje, ne denar in kredit, problem je, kaj v obstoječi ekonomski in politični strukturi z njimi počnejo. Odrekanje je zastoj, za prazen nič.

Ko v krizi, povzročeni z napredujočo razvojno entropijo, vodilne politične stranke udarjajo prav po izobraževanju in drugih razvojnih žariščih, je jasno, da so šle stvari že predaleč. Kot družba se moramo odzvati. Dokler se ne, je pred nami samo nenehno nadaljnje klestenje »stroškov dela« in »stroškov države«, nenehno nadaljnje polzenje v revščino, ad infinitum, ad absurdum.

Gospodarska rast in razvoj

--- Tehnološki razvoj je primarno »družbeni« proces. Rešujemo problem, da so v družbi kvantno prešibko občutene potrebe po znanju ter da so v njej kvantno prešibke kapacitete upravljanja z znanjem – v podjetjih, med politikami, v splošnem vrednostnem sistemu.

--- Univerzitetni sektor mora postati izpostavljen in vplivno žarišče. Ne gradbeništvo, ne banke, ne elektrarne, ne »vpis na faks«, temveč delo, učenje in znanje. Porasti mora sedaj mizerno financiranje, predvsem pa mora država voditi politike (seveda najprej za javno šolstvo). Sporočilo je, da je znanje redko in dragoceno in da si ga je vredno želeli.

Po dvajsetih letih tranzicije so slovenski kazalniki socialne mobilnosti prek izobraževanja že na samem evropskem dnu. Otroci izobraženih se izobrazijo, drugi se ne. Množice talentov gredo v nič, delamo kolektivni samomor. Bistveno je treba okrepiti sisteme podpore nižjih dohodkovnih razredov, s totalno predelavo štipendijske politike ter služb spremljanja in svetovanja.

Izobraževanje morajo obkrožati sistemi za posredovanje znanja v podjetništvo in druga operativna okolja: subvencioniranje prve zaposlitve, start-up podpora, tehnološki parki, ponudba kredita in kapitala itd. Glavni cilj ni izobraževanje za trg dela, prav nasprotno. Cilj je ustvarjanje novih podjetnikov, novih mislecev in novih politikov, da nadomestijo stare. Za to gre.

--- Lažjih in preprostejših poti ni, smo že vse zapravili. To dejstvo moramo prežvečiti in požreti. »Novi ciklus rasti« je lahko v današnji Sloveniji samo dolgoročni koncept. Največ, kar je mogoče ponuditi na hitro, je le stvarna, oprijemljiva perspektiva. In saj prav to je tisto, česar je zmanjkalo.

Razvojne investicije

--- Infrastrukturno investiranje povečuje produktivno kapaciteto družbe bistveno manj, kot druge naložbe sredstev. V krizi je treba redke razpoložljive vire uporabljati drugače. Energije in talenti, medijski prostor, razmišljanja in vrednotenja se morajo usmeriti proč od asfalta, železa in betona.

--- Pred krizo je bila slovenska investicijska stopnja skoraj najvišja v Evropi, pa je naša gospodarska rast nekaj let po tem skoraj najnižja. Kam neki so šle vse tiste milijarde, zaradi vračanja katerih nam zdaj znižujejo plače in pokojnine? Recepti za obnavljanje dobrih starih časov, kakršni so bili pred krizo, so samo recepti za novo velikopotezno ropanje.

V Sloveniji je tako moderno govoriti o tehnološkem razvoju, ampak tehnologije so ljudje. Tehnološki razvoj ni uvajanje novih strojev in izumov, temveč novih ljudi. Stari ljudje ne uvajajo novih izumov. Razvojne investicije so investicije v ljudi, natančneje, investicije v mlade.

Zaposlovanje

--- Smo v obdobju velikega ekonomskega prestrukturiranja. Procesi so dinamični. To se ne tiče le podjetnikov, tiče se vsega prebivalstva. Zakonska ureditev delovnih razmerij je že nevzdržna. Sistem deluje in nudi zaposlovanje samo zaradi množične samonikle deregulacije. Na eni strani nevzdržna togost in previsoka obdavčitev, na drugi strani divji zahod in vsesplošna davčna evazija.

Ureditev razmerij »med delom in kapitalom« je temeljno področje vsake razvojne vizije. Na dnevnem redu je znatna predelava zakonodaje, vzporedno na obeh polih. Rešitve niso preproste, znani evropski vzorci delujejo dobro le v okoljih z visoko izobraženim prebivalstvom. V Sloveniji je problem v glavnem generacijski, za starejše delavce bo treba prehod ublažiti.

--- Skladno z interesi »gospodarstva« vstopa morda že kar večina mladih v zaposlitev brez pokojninskega zavarovanja. Vlade se odzivajo z zniževanjem pokojnin, ampak kako dolgo lahko še traja ta nesmisel? Vzpostavljen je bil vseobsežen davčni nadzor nad reveži, čisto nič pa nad tistimi, ki imajo zares denar in premoženje. Nesmisli so postali že sistem; treba ga bo zrušiti.

Državotvornost

--- Popolna norost je, da se v krizi obremenjujejo nadpovprečno nižji dohodkovni razredi, v krizi – v stiski – se mora neenakost zmanjšati. O preživetju ali sesutju v krizi bo odločala sposobnost politikov, da preseka status quo s ponudbo nove perspektive, do takrat pa predvsem njihova sposobnost za ohranjanje družbene kohezije, občutenja skupnosti in pripadnosti.

In če je mogoče s kratkoročnimi politikami v krizi vendarle vplivati tudi na gospodarsko rast in zaposlovanje, je mogoče še najbolj prav s skrbjo za dohodek in kupno moč nižjih dohodkovnih razredov, neizmerno bolj kot na primer z izdatki za infrastrukturno investiranje.

--- Majhne evropske države imajo dobro in zanesljivo javno zdravstvo, izobraževanje, pokojninsko in socialno varstvo, financirano v širokem osrednjem območju solidarno in s progresijo. Tako delujejo najbolje, tudi v ekonomiji. Če so ti sistemi v Sloveniji neučinkoviti, zaradi primitivnega tranzicijskega zanemarjanja vsega javnega, jih je treba izboljšati, z obnovitvijo interesa in politik.

V Sloveniji so največje perspektive rasti prav v univerzitetnem izobraževanju, zdravstvu in socialnem skrbstvu. Delež skupne zaposlenosti v teh, večinoma visoko tehnoloških panogah je v Sloveniji še krepko manjši kot, recimo, v Nemčiji (medtem ko je v gradbeništvu še vedno, še letos, krepko večji). Govorimo o gospodarski rasti in razvoju, ne o žrtvovanju.

--- Majhne evropske države držijo skupaj institucije, ki zagotavljajo občutenje skupnosti in pripadanja, utemeljeno z nekim občutenjem enakosti. Če umre to, umre država.

V Sloveniji ne vemo še čisto nič o tem, kaj pomeni imeti državo.

* * * * *

Slovenija se polarizira. V tranziciji ustvarjeni vrhni sloji bežijo v zavetje vse bolj agresivnega, izključujočega neoliberalizma, medtem ko se v večinskem prebivalstvu krepki občutenje izgubljanja in pogrezanja. Če potegnemo »trend« zadnjih desetih let naprej v naslednjih deset, je scenarij že povsem katastrofalen. Spomnimo se, kako daleč sta šla razkroj in polarizacija slovenske družbe v zadnji veliki svetovni krizi. Ne dopustimo, da se nam zgodovina ponovi.

Ljubljana, 10.5.2012